

YER KADASTRI MA'LUMOTLARINI GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLAR YORDAMIDA SHAKLLANTIRISH

Jumanov Bekzod Norboyevich

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti.

Abdiraxmatov Nuriddin Abdiraxmatovich

Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti.

Annotatsiya: Yer kadastri yerlarning tabiiy, xo'jalik va huquqiy meyori, toifalari, sifat xususiyatlari va qimmati, yer uchastkalarining o'рни va o'lchamlari, ularning yer egalari, yerdan foydalanuvchilar, ijarachilar va mulkdorlar o'rtasidagi taqsimoti to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: yer fondi, suv resurslari, karta, manbalar, kartografik tavirlash usullari, suv sathi, melioratsiya, tuproqlar.

Keyingi yillarda respublikada yerlardan oqilona va samarali foydalanishni tashkil etish, ta'sirchan nazoratni ta'minlash hamda yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri sohalaridagi munosabatlarni kompleks tartibga solishga yo'naltirilgan bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi[1]. Respublikamiz uchun o'ta dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan sug'oriladigan yerlar 4311,5 ming gektarni yoki respublika jami yerlarining 9,6 foizini tashkil etib, ularda barcha qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 95 foizdan ortig'i yetishtiriladi.

Davlat yer kadastri yerlarning tabiiy, xo'jalik va huquqiy rejimi, toifalari, sifat xususiyatlari va qimmati, yer uchastkalarining o'рни va o'lchamlari, ularning yer egalari, yerdan foydalanuvchilar, ijarachilar va mulkdorlar o'rtasidagi taqsimoti to'g'risidagi ma'lumotlar va hujjatlar tizimidan iboratdir [2].

Bugungi kunda mavjud ma'lumotlarning hajmi va darajasi shu qadar kattaki, ularni zamonaviy hisoblash-dasturlash vositalarisiz qayta ishlash va tahlil qilish o'ta

mashaqqatlidir. Shu sababli inovvatsion zamonaviy kompyuter texnologiyalari va telekommunikatsiya tarmoqlari asosida xalq xo‘jaligining rivojlanishida muhim o‘rin tutgan tabiiy resurslar to‘g‘risida batafsil ma‘lumotlar beruvchi avtomatlashgan tizimlarni yaratish dolzarb masalalardan biridir. Shunday resurslar qatoriga kiruvchi, yer resurslari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni o‘zida mujassamlashtirgan yer kadastrini ham avtomatlashgan tizimlarini yaratish shular jumlasidandir. Ularni yaratishda geoinformatikaning imkoniyatlaridan keng foydalanish mumkin.

Yer kadastrini ma‘lumotlari fazoviy bog‘lanar ekan, avtomatik tizimni yaratish uchun alohida qismlarni (tashkiliy, texnik, dasturiy, informatsion va kartografik) ishlab chiqish, kartografik asosning boshqa qismlar bilan muvofiqligini ta‘minlash va informatsion tizimning faoliyatini ta‘minlovchi texnologik muammolarni (elektron kartalarning matematik asosini loyihalash, joyning raqamli modelini loyihalash, ma‘lumotlarni raqamli formaga o‘zgartirish masalasi, fazoviy ma‘lumotlarni geometrik modellashtirish, mavzuli ma‘lumotlarni muammoli modellashtirish) hal etish talab qilinadi.

Hozirgi kundagi zamonaviy yer kadastrini rivojlantirish uchun yerlarning muaiyan toifalari, yer egalari, yerdan foydalanuvchilar va ijarachilarga nisbatan turli maqsadlar uchun yer uchastkalarining qiymatini baholashning xilma-xilligi, shuningdek, uni amalga oshirishning turli yondashuvlari va usullari obyektiv tarzda turli darajali ko‘p vektorli boshlang‘ich axborotni tayyorlashni talab qiladi. Shularni hisobga olib yer kadastr ma‘lumotlar bazasini yaratish, yer toifalarini inobatga olgan holda, yer fondlarni shakllantirish (qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish uchun mo‘ljalaangan va yo‘l transportlari uchun mo‘ljalangan yerlar va boshqalar), yerga egalik qilish va foydalanishni sodalashtirish, davlat kadastr yagona tizimi uchun baholash axborot bazasini shakllantirish muoammolari uchun yechimlar topish kerak bo‘ladi [3].

Bugungi davr talabi uchun yer kadastrini olib borishning yakuniy mahsuloti va (GAT) geografik axborot tizimni tuzish uchun asos bo‘lgan yer kadastr ma‘lumotlari bazasi bo‘lishi shart. Bunda, yaratiladigan bazani shakllantirishda saqlanuvchi

ma'lumotlardan samarali foydalanish uchun quyidagi bosqichma-bosqichga amalga oshiriladigan jarayonlarni tashkil etuvchi to'rtta asosiy omillarni shakllantirish lozim. ya'ni:

1. GATning shakllanishi uchun yer kadastr ma'lumotlar bazasi bilan birga kartografik asos bo'lishi;
2. Har qanday yer kadastr ma'lumotlar bazasi yer kadastr to'g'risida batafsil va ishonchli ma'lumotlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi;
3. Yer kadastr ma'lumotlari bilan ishlaydigan tashkilotlarga yer kadastr ma'lumotlar bazasiga ochiq ruxsat berilishi;
4. Yer kadastr ma'lumotlar bazasi formatlari va klassifikatorlari yagona tizimda bo'lishi;

Kartografik asos GAT ma'lumotlar bazasining mazmuni va pozitsion qismini shakllanishida raqamli karta ko'rinishida obyektlarni joylashtirish uchun asos, mavzuli qatlamlarga ma'lumotlarni yig'ishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. GATning kartografik moduli berilgan ixtiyoriy yoki qayta ishlangan ma'lumotlarni raqamli va elektron karta ko'rinishida taqdim etadi. Ko'pgina tabiiy obyektlar ma'lum bo'lgan standart geometrik shaklga ega emasligi sababli, ularning miqdor ko'rsatkichlarini an'anaviy usulda aniqlashda kartometriya va morfometriyadagi matematik modellarni qo'llash qiyinlashadi. GAT esa tanlangan kartografik proyeksiyada tuzilgan karta orqali obyektlarning maydonini, perimetrini, shakl ko'rsatkichlarini muammosiz aniqlash imkonini beradi. Hozirgi kunda mavjud GATlarni uchta yirik guruhga ajratish mumkin:

1. UNIX tizim va RISC protsessorlari ishchi stansiyalari asosida faoliyat ko'rsatuvchi ko'p funktsiyali kuchli GATlar
2. Shaxsiy kompyuterlarda faoliyat ko'rsatuvchi ArcGis sinfidagi o'rtacha kuchli GATlar;
3. Elektron hisoblash mashinalar resurslarida tor doirali ahamiyatga ega bo'lgan va yuqoridagi GATlar asosida tuzilgan dasturlar.

Ular yerlarni inventarizatsiya qilish, ma'lumotlarini qayta ishlash uchun mo'ljallangan. Ular yordamida boshlang'ich ma'lumotni kiritib belgilangan tartibda barcha kerakli ma'lumotlarni tezkor olish mumkin. Ular kartografik ma'lumotlarni dijitalayzerlar yoki GPS priyomniklarning fayllari yordamida kompyuter xotirasiga kiritish imkonini beradi. Bu ma'lumotlar asosida o'lchash natijalari va ma'lumotlarni taqqoslash, yer hisobini tezkor olib borish, yer maydonlarini hisoblash va turli masshtabdagi kartalarni olish mumkin[4]. Ularda joydagi o'zgarishlarni qayd qilish uchun grafik va atribut ma'lumotlarni tahrirlash imkoniyati ham bor. Umuman olganda bunday dasturlar yer kadastr ma'lumotlarini elektron variantda saqlash, yer kadastr ishlarini avtomatlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Dasturiy ta'minotni to'g'ri tanlashning eng zarur talablaridan biri mavzuli va geometrik ma'lumotlarni fayl standartlari orqali almashishni, turli tizimlarning barqaror aloqasini ta'minlashdir.

Xulosa: Xulosa qilib shuni aytilish mumkinki, yer kadastr bilan bog'liq masalalarini yuqori darajada hal etish nafaqat zamonaviy dasturiy vositalarni qo'llashni talab qiladi, balki informatsion tizimlar loyahasini ham batafsil ishlab chiqishni taqozo etadi. Yer kadastr uchun mo'ljallangan informatsion tizimlarning funksional komponentlari yig'indisi ma'lumotlarni avtomatik kiritish, ma'lumotlar bazasiga muvofiq masalalarni yechish, keng tahlil qilish vositalari yig'indisiga ega bo'lishi va kartografik hujjatlar ko'rinishida taqdim eta oladigan samarali hamda tezkor ma'lumotlar olish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 31 maydagi PF-5065-son "Yerlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish borasida nazoratni kuchaytirish, geodeziya va kartografiya faoliyatini takomillashtirish, davlat kadastrlari yuritishni tartibga solish chora-tadbirlar to'g'risida" gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 31 dekabrda "Davlat yer kadastrini yuritish to'g'risida"gi 543-son qarori.
3. V.P. Raklov, E.Y. Safarov, X.A.Abdurahimov Geografik axborot tizimlari "Toshkent" 2007y.
4. Mirzaliev T., Musaev I. Kartografiya. – Toshkent., Ilmziyo, 2007. -160 b.